

POČETAK KRIMINALNE KARIJERE PENOLOŠKIH POVRATNIKA U CRNOJ GORI

Branka Žugić, magistar socijalne politike i socijalnog rada²⁰⁸

Uprava za izvršenje krivičnih sankcija, Zatvor za duge kazne, Crna Gora

Apstrakt: *Kriminalna karijera kao pojava u svijetu još uvijek nije dovoljno istražena. Veoma je mali broj studija koje se bave istraživanjem promjena u obrascima ponašanja počinilaca krivičnih djela tokom vremena. Ovo istraživanje fokusirano je na samo jedan segment kriminalne karijere penoloških povratnika – na njen početak. Cilj istraživanja je usmjeren na fenomenološki prikaz kriminalnih početaka penoloških povratnika: godine starosti kada su činili prva krivična djela, vrsta prvog krivičnog djela i sociološki faktori koji su obilježili kriminalne početke penoloških povratnika. Primijenjen je kvalitativno-kvantitativni metod istraživanja i obrade podataka, na uzorku od 100 ispitanika koji su se nalazili na izdržavanju kazne u Zatvoru za duge kazne u Podgorici. Podaci su dobijeni analizom samoiskaza zatvorenika i analizom zatvoreničkih dosijea. Prema podacima iz dosijea prosječna starost penoloških povratnika kada su prvi put počinili krivično djelo bila je 23 godine, a kao prva krivična djela najviše su činili imovinske delikte (56%). Prema samoiskazima 69% ispitanika su kao maloljetnici učinili prvo krivično djelo za koje nijesu procesuirani, a imali su, u prosjeku, 13 godina. Najniža starosna dob koja se u samoiskazima javlja kao početak činjenja krivičnih djela koja nijesu procesuirana je 8 godina, a najviša 18 godina. Prema samoiskazima 50.73% ispitanika koji su prijavili da su kao maloljetnici činili krivična djela, kao debitantsko krivično djelo počinili su nasilni delikt. Sociološki faktori koji su obilježili kriminalni početak penoloških povratnika u Crnoj Gori su: poremećaj strukture u porodici ili nasilje u porodici (51%), zloupotreba narkotika (69%), problem sa obrazovanjem (63%). Znanje o kriminalnoj karijeri je primjenjivo na širok spektar politike društvenog reagovanja, uključujući prevenciju, rehabilitaciju, ali i onesposobljavanje za kriminalno ponašanje. Analiza kontinuiranog praćenja antisocijalnog ponašanja donosi podatke zahvaljujući kojima se potencijalni počinioци krivičnih djela mogu identifikovati u ranom uzrastu. Takođe, shodno rezultatima dobijenim istraživanjem početka kriminalne karijere može biti predloženo mnogo načina za smanjenje obima delinkvencije.*

Ključne riječi: *kriminalna karijera, povratnik, porodica, narkotici, obrazovanje*

UVOD

Rezultati sprovedenih studija doveli su do spoznaje da krivična djela čine pojedinci, čak i onda kada se organizuju u grupe i da je jedan od načina rješavanja problema kriminaliteta fokusiran na pojedinca i na razloge zbog kojih se neko odlučuje na činjenje krivičnih djela (Blumstein i sar, prema Doležal, 2009). U istraživanjima se pokazalo i kako postoji određena grupa pojedinaca koji čine krivična djela kroz duže razdoblje i koja se često mogu okarakterisati kao ozbiljna krivična djela (Mallillin, 2006). Iz te spoznaje zaključeno je kako postoji određeni fenomen unutar problematike kriminaliteta koji je nazvan *kriminalna karijera* (Doležal, 2009). *Kriminalna karijera* nije posebna kriminološka teorija već je dio kriminološke discipline *kriminologije životnog toka*. Farrington (2003) naglašava da se *kriminologija životnog toka* bavi razvojem kriminalnog i antisocijalnog ponašanja, faktorima rizika u različitoj životnoj dobi i uticajem životnih događaja na životni tok i razvoj kriminalnog ponašanja. A

²⁰⁸ brzugic@gmail.com

kriminalna karijera je zapravo način strukturiranja i organizovanja znanja o nekim ključnim elementima koji utiču na činjenje krivičnih djela radi lakšeg posmatranja i statističkog mjerenja (Blumstein, Cohen, Farrington, 1988 prema Doležal, 2009). Stoga, pod pojmom “kriminalna karijera” smatra se longitudinalni niz krivičnih djela počinjenih od strane neke osobe koja ima uočljiv niz počinjenih krivičnih djela u nekom razdoblju (Doležal, 2009). Bitno je napomenuti da kriminalna karijera nije isto što i karijerni kriminal – kriminalna karijera određuje se kroz trajanje kriminalnih aktivnosti, dok se karijerni kriminal određuje kroz činjenje krivičnih djela isključivo zbog novčane dobiti (Doležal, 2009).

Kriminalne karijere su u suštini zasnovane na kriminalnoj istoriji, a značaj kriminalne istorije u predviđanju recidiva već je utvrđen (Blumstein, Farrington, & Moitra, 1985; Farrington & Wikstrom, 1994; Farrington, Lambert, & West, 1998; Firestone i sar., 1998; Firestone i sar., 1999; Hanson & Bussiere, 1998; Hollin & Palmer, 2003; Proulx i sar., 1997; Rice, Quinsey, & Harris, 1991; Scalora & Garbin, 2003; Weisburd, Chayet, & Warring, 1990 prema Mallillin, 2006). Međutim, nije dovoljno određivanje frekvencije krivičnih djela kroz istoriju već su važni i neki drugi aspekti činjenja krivičnih djela, kao što su početak kriminalne istorije, trajanje, napredak, kada i kako dolazi do odustajanja od činjenja krivičnih djela, kako bi se dobila potpunija slika o kriminalnoj istoriji svakog pojedinca, da bi se postiglo pouzdanije predviđanje recidiva. Termin “kriminalna karijera” korišćen je da bi se opisao početak, trajanje i završetak kriminalnih aktivnosti (Blumstein, Cohen, Das, & Moitra, 1988; Farrington, 1992 prema Mallillin, 2006). Ovi elementi kriminalne karijere mogu se kvantitativno i kvalitativno pratiti i na temelju tih saznanja mogu se utvrditi neke značajne karakteristike kriminalne karijere.

Ovaj rad usmjeren je na samo jedan segment kriminalne karijere, na njen početak. Inicijacija, odnosno početak kriminalne karijere posebno je značajan za procjenu trajanja kriminalne karijere. Dosadašnja saznanja o trajanju kriminalne karijere ukazuju da će kriminalna karijera duže trajati, ukoliko je početak bio u ranijim tinejdžerskim godinama (Doležal, 2009). Studije o kriminalnoj karijeri prilika su da se utvrdi da li zaista postoje počinioci krivičnih djela koji su svoj prvi delikt (orig. onset) počinili tek kadu su bili odrasli. Postoje dvije grupe teoretičara: 1) oni koji smatraju da različite životne situacije u odraslom životnom dobu mogu dovesti do činjenja krivičnog djela – glavne teorije o životnom toku koje podržavaju ovu paradigmu su: Farringtonova (2006, 2011 prema Beckly i sar. 2016) integrativna teorija o kognitivnom antisocijalnom potencijalu; Catalanov i Hawthunsov (1996, prema Beckly i sar., 2016) model socijalnog razvoja; LeBlanova (1997, prema Beckly i sar., 2016) integrativna teorija višeslojne kontrole; Sampsonova i Laubova (1993 prema Beckly i sar. 2016) teorija neformalne kontrole zasnovana na godinama starosti; Thronberry i Krohns (2011, prema Beckly i dr 2016) teorija interakcije i Wistronova (2004, 2005 prema Beckly i sar. 2016) teorija situacione akcije.; 2) oni koji tvrde da početak kriminalne karijere u odraslom životnom dobu ne postoji, već da je to rezultat obrade zvaničnih statistika – primjeri teorija u ovom skupu su: Gottredson i Hirshijeva (1990, prema Beckly i sar. 2016) opšta teorija zločina i Moffitova (1993, prema Beckly i dr 2016), teorija dvojne taksonomije. Moffitova (2006, prema McGeek & Farrington, 2010) ključna pretpostavka je da prestupništvo uvijek počinje u djetinjstvu ili u periodu adolescencije, a njegovo ključno pitanje je zašto prestupi u djetinjstvu ili u periodu adolescencije nijesu detektovani ili, alternativno, zašto zvanični primarni počinioci nijesu detektovani u činjenju krivičnih djela i prije odraslog doba. Od značaja je navesti i autore koji, zbog specifičnosti razvoja osobe, razlikuju kriminalne karijere adolescenata - privremeni i onih čija se kriminalna karijera nastavlja i u odrasloj dobi – istrajni (Povitsky, McGloin i McGloin, 2007 prema Doležal, 2009).

Piquero i saradnici (2008) utvrdili su da je početak karijere onih koji aktivno učestvuju u činjenju krivičnih djela između 8 i 14 godina života, a da je njihov kraj između 20 i 29 godina života. Empirijski podaci o kriminalnim počecima razlikuju se između studija urađenih na osnovu samoprijavlivanja i između studija zasnovanih na osnovu zvaničnih statistika. Prema studijama samoprijavlivanja detektuje se ranija životna dob u odnosu na studije zvaničnih statistika o kriminalnom ponašanju. Le Blanc i Frechette (1989, prema Farrington & Kazemian, 2005) u longitudinalnoj studiji utvrdili su da je prosječna starost kada se čini prvo krivično djelo 10.8 godina prema samosikazima, a 14.6 prema zvaničnoj statistici. Loeber i sar. (2003, prema Farrington & Kazemian, 2005) došli su do sličnih rezultata – prosječna starost kada se čini prvo krivično djelo bila

je 11.9 godina prema samoiskazima, a 14.5 prema zvaničnoj statistici. Postoji samo nekoliko longitudinalnih studija koje su trajale dovoljno dugo da su mogle istražiti trajanje kriminalne karijere i posebne karakteristike i faktore rizika koji su dominirali u životima perzistentnih počinitelja krivičnih djela: *Cambridge Study in Delinquent Development*, *Pittsburgh Youth Study*, *UK National Child Development Study* (vidjeti Farrington, 2015).

Osim istraživanja koja se bave time kada se to čine prva krivična djela, postoje i ona koja se bave ispitivanjem koja su to krivična djela koja se čine prva. Utvrđeno je da se prvo čine sitne krađe, pa krađe, pa razbojništva (Piquero i sar., 2008). Istraživanje sprovedeno u Švedskoj (Svensson, 2002) je pokazalo da su prestupnici koji su počinili pljačku ili krađu vozila kao svoje debitantsko djelo bili u najvećem riziku da osam godina kasnije postanu hronični prestupnici. U Velikoj Britaniji, oni prestupnici koji su počinili pljačku, provalu ili krađu vozila kao svoj debitantski prekršaj imali su skoro tri puta veće šanse da budu hronični prestupnici u poređenju sa ukupnom kohortom (Owen & Cooper, 2013). Prema Belsonu (1975, prema Farrington, 2001) prosječna starost kada se počinje sa krađama u prodavnici bila je 10 godina, prema studiji sa Kembridža iznosila je 10.8 godina, a prema Willcocku (1974, prema Farrington, 2001) i prema McQuoidu (1992, prema Farrington, 2001) iznosila je 13 godina. Slično, prosječna starost kada se počinje sa provalnim krađama bila je 12 godina prema Belsonu (1975, prema Farrington, 2001), 13-14 prema Willcocku (1974, prema Farrington, 2001), 14.5 prema Studiji u Kembridžu, a 15 prema McQuoidu (1992, prema Farrington, 2001). Najučestaliji prestupi koje čine primarni počinioci u odrasloj dobi su seksualni prestupi, krađe sa posla, prevare i vandalizam (Farrington, 2010).

Studije o kriminalnoj karijeri za svrhu imaju doprinos za razvoj i unapređenje kriminološko-penološke prakse, kao i sudske i zakonodavne prakse. Posebno treba izdvojiti dolazak do saznanja na temelju kojih bi nastale strategije koje nastoje svesti broj krivičnih djela i štetu nastalu tim djelima pod kontrolu. Prema Blumstein i saradnicima (1988, prema Doležal 2009) postoje tri glavna elementa prema kojima se orijentišu strategije zasnovane na temelju saznanja o kriminalnoj karijeri: 1) opšta prevencija; 2) modifikovanje već postojeće kriminalne karijere; 3) onesposobljavanje zatvaranjem. Saznanja o počecima kriminalne karijere naročito mogu biti značajna u postupku kreiranja preventivne politike, ali i u postupku kreiranja individualnih penoloških tretmana kroz individualno posmatranje specifičnosti nečije kriminalne karijere.

CILJ ISTRAŽIVANJA

Ovaj rad ima za cilj da istraži fenomenološke karakteristike kriminalnih početaka penoloških povratnika. Cilj je utvrditi sa koliko godina su penološki povratnici činili prve kriminalne delikte, koji su to delikti koje su činili na početku svoje karijere, kao i da li postoje određeni sociološki faktori (struktura porodice, nasilje u porodici, postignuće u školi, zloupotreba narkotika) koji su obilježili kriminalne početke penoloških povratnika.

METODOLOGIJA

Operacionalizacija pojmova

Opšte prihvaćena definicija *kriminalnog ponašanja* je pravna definicija - svako ponašanje koje predstavlja kršenje zakona koji za takvo ponašanje dozvoljava kažnjavanje. Ova definicija u naučnim istraživanjima nije u potpunosti prihvatljiva zbog svojih brojnih ograničenja (zakon je ograničen prostorom i vremenom, pa ono što je kažnjivo u jednoj državi ne mora biti kažnjivo u drugoj državi, što predstavlja potencijalno ograničenje za uporedna naučna istraživanja). Sa druge strane, ne postoji uspostavljena definicija kriminalnog ponašanja kao osnovna jedinica koja se koristi u naučnim istraživanjima, što predstavlja kršenje fundamentalnog načela naučnih istraživanja i ugrožava validnost bilo kakvih rezultata. Budući da krivični zakoni ne ispunjavaju zahtjeve naučnog istraživanja, predloženo je nekoliko drugih konstrukata, kao što su delinkvencija, devijantnost i antisocijalno ponašanje, između ostalog, gdje kriterijum prevazilazi zakonsku definiciju, pridajući najveći značaj kršenju društvenih normi (Gomes, Maia & Farrington, 2018). Ukoliko želimo da na osnovu samoiskaza predstavimo fenomen kriminalnog ponašanja, koji nije jednodimenzionalna

struktura, potrebno je da skala pokrije širok spektar ljudskog ponašanja koje predstavlja kršenje društvenih normi.

Za potrebe ovog rada kao *kriminalno ponašanje* smatraće se svako delinkventno ponašanje sa elementima nasilja (učestovanje u tučama, nanošenje lakih tjelesnih povreda, nanošenje teških tjelesnih povreda, ubistvo, razbojništvo, zlostavljanje, mučenje ljudi ili životinja, prinuda, proganjanje, nasilje u porodici), svako ponašanje koje predstavlja otuđenje imovine (krađa, sitna krađa, teška krađa, utaja, prevara, oduzimanje vozila, uništenje ili oštećenje tuđe stvari), svako ponašanje koje predstavlja seksualni delikt (silovanje, nedozvoljene polne radnje, obljuba nad nemoćnim licem, obljuba nad maloljetnim licem), trgovina narkoticima, izazivanje opšte opasnosti, djela protiv bezbjednosti javnog saobraćaja.

Rani kriminalni počeci – kriminalno ponašanje prije navršene 18-e godine života.

Penološki povratnik – zatvorenik koji je u prošlosti odslužio makar jednu kaznu zatvora.

Imovinski delikti - krađa, sitna krađa, teška krađa, utaja, prevara, oduzimanje vozila, uništenje ili oštećenje tuđe stvari.

Nasilni delikti - učestovanje u tučama, nanošenje lakih tjelesnih povreda, nanošenje teških tjelesnih povreda, ubistvo, razbojništvo, zlostavljanje, mučenje, prinuda, proganjanje, nasilje u porodici.

Problem u obrazovanju –prekid školovanje, nepohađanje škole, vanredno završavanje razreda.

Zloupotreba narkotika – bilo koji vid konzumacije narkotika.

Problemi u porodici – poremećena struktura porodice i/ili prisustvo nasilja u porodici.

Vaspitne mjere – izrečena osuda prije punoljetstva, a da nije kazna zatvora.

Uzorak

Istraživanje je sprovedeno na uzorku od 100 ispitanika, muškaraca, što predstavlja 48.5 % od ukupnog broja penoloških povranika (206) koji su se u periodu sprovedena istraživanja nalazili na izdržavanju kazne u Zatvoru za duge kazne u Crnoj Gori (ukupan broj zatvorenika iznosio je 456). Ispitanici su izabrani po principu prostog slučajnog biranja brojeva dosijea zatvorenika koji su imali status penološkog povratnika.

Prosječna starost zatvorenika koji su učestvovali u istraživanju je 39.5 godina, najstariji ispitanik imao je 61 godinu, a najmlađi 22.

Prosječan broj osuđivanosti je 7 puta, maksimalan broj osuđivanosti je 22, a minimalan broj osuđivanosti je 2.

Postupak sprovođenja istraživanja i način obrade podataka

Istraživački koncept koji je primijenjen u ovom radu predstavlja kvalitativno-kvantitativno istraživanje. Ono za cilj nema utvrđivanjme uzročno-posledičnih veza među pojavama, već je usmjereno na primjenu svrsishodnih metoda i tehnika (deskriptivna statistika) koje će kroz fenomenološki pristup doprinijeti razumijevanju samih pojava. Istraživanje je sprovedeno u Zatvoru za duge kazne u Podgorici od 16. 05.2022. godine do 06.06.2022. godine, i predstavlja kombinaciju metode analize retrospektivnih samoiskaza o kriminalnim karijerama (orig. self-report) i analize zvaničnih podataka o kriminalnoj karijeri ispitanika, prikupljenih iz njihovih dosijea. Istraživanje je sprovedeno sistematskom metodom individualnog intervjuisanja da bi se postavila unaprijed definisana pitanja o istoriji ispitanika i bilježili odgovori koji su generisani u odgovarajuće skupove. Takođe, određeni podaci (domografski: godine starosti; penološki: ukupan broj osuđivanosti, godine starosti kada je počinjeno prvo krivično djelo prema zvaničnim statistikama) prikupljeni su iz zvaničnih dosijea u zatvoru.

Kada su u pitanju podaci dobijeni na osnovu samoiskaza, postvaljaju se dva glavna pitanja: koliko su ti podaci pouzdani i koliko su validni. Mali broj istraživanja bavio se ispitivanjem pouzdanosti i

validnosti samoiskaza: Hindelang i sar. (1981, prema Joliffe & Farrington, 2014) zaključili su da su pouzdanost i validnost samoiskaza prilično dobri u odnosu na druge metode, i nijesu zavisili od administrativnog modela kojim su spovođeni (upitnik ili intevju, anonimno ili ne); Huizinga i Elliot (1986 prema Joliffe & Farrington, 2014) otkrili su da su podaci o ozbiljnim krivičnim djelima i koja su bila manje frekventna imali visok stepen pouzdanosti, dok su podaci o manje ozbiljnim, ali učestalijim djelima imali manji, ali i dalje prihvatljiv stepen pouzdanosti.

Retrospektivne studije zasnovane na samoiskazima imaju svoja ograničenja i nedostatke. Tokom intervjua uloženi je poseban napor kako bi se dobile informacije relevantne za predmet istraživanja, a mogućnost pogreške u reflektovanju kriminalnog ponašanja ispitanika svela na što manju mjeru. Da bi se ignorisalo krajnje trivijalno ponašanje ili da bi se ispitanik podsticao na prisjećanje, postavljana su dodatna pitanja o deliktima koje su ispitanici prijavljivali i postavljana su otvorena pitanja, a odgovori su bili oslobođeni forme, kako bi se dobilo što više informacija na osnovu kojih bi se moglo napraviti kategorisanje ponašanja kao kriminalnog. Kao značajno ograničenje tokom sprovođenja istraživanja izdvaja se ambijent u kojem je istraživanje sprovedeno. Naime, nedostatak adekvatnog prostora u kojem bi bila obezbijedena privatnost tokom obavljanja intervjua uticalo je na iskrenost ispitanika u odgovorima. Takođe, činjenica da je autorica rada, koja je i vodila intervjue sa zatvorenicima član osoblja Zatvora za duge kazne, ima i prednosti i nedostatke. Kao glavna prednost ističe se dugogodišnje iskustvo u intervjuisanju zatvorenika kroz posao procjenitelja u Odsjeku za ispitivanje ličnosti zatvorenika. Sa druge strane, bez obzira što su ispoštovani etički principi prema ispitanicima tokom postupka prikupljanja podataka, ne smije se zanemariti nepovjerenje zatvorenika koje imaju prema predstavnicima formalnog zatvorskog sistema i briga da li će učestvovanje u istraživanju i dati odgovori, na bilo koji način uticati na njihov položaj u zatvoru. Takođe, bitno je napomenuti da su uzorak mahom činili višestruki penološki povratnici, sa bogatom kriminalnom historijom koji su imali poteškoća u detaljnijem prisjećanju na davnu prošlost.

REZULTATI ISTRAŽIVANJA I DISKUSIJA

Prosječna starost kada su zatvorenici prvi put počinili krivično djelo, prema podacima iz dosijea, je 23 godine. Za samo 6 ispitanika imali smo zvanični podatak da su osuđivani kao maloljetnici. Najniža godina koju smo u zvaničnim podacima pronašli kao godinu početka činjenja krivičnih djela je 15, a najviša je 46. Prema zvaničnim podacima, 62 % ispitanika počinili su prvo krivično djelo kao mlađe punoljetno lice (od 18 do 22 godine). Zvanični podaci pokazuju da je 56 % ispitanika, kao prvo krivično djelo učinilo imovinski delikt (Tabela. 1)

Tabela 1. Vrsta prvog krivičnog djela prema zvaničnim podacima iz dosijea zatvorenika

Prvo krivično djelo	
Imovinski delikt	56%
Nasilni delikt	16%
Trgovina i/ili posjedovanje narkotika	14%
Ostalo	14%
Total	100%

Bitno je napomenuti da su zvanični podaci iz zatvora manje korisni od podataka iz policije ili iz suda zato što nijesu generisani samo ponašanjem počinioca krivičnog djela već i ponašanjem zaposlenih u policiji i sudu (podaci iz kaznene evidencije nijesu ažurirani, ili nijesu dostavljeni i sl). Thorsten Sellin (1931: 337, prema Thornberry & Krohn, 2000) napravio je jednostavno ali važno zapažanje “vrijednost podataka o stopi kriminalnog ponašanja, radi određivanja indeksa kriminalnog ponašanja, sve je manja što je zvanična procedura vremenski dalje od momenta činjenja krivičnog djela”.

Prema samoskazima 28 ispitanika su kao maloljetnici bili osuđeni i izricane su im vaspitne mjere.

Od ukupnog broja ispitanika 69% su prijavili da su kao maloljetnici činili krivična djela za koja nijesu procesuirani, a da su najčešće činili nasilne delikte (50.73%, vidjeti Tabelu 2). Važno je napomenuti da se u narativu koji su koristili ispitanici kada su govorili o nasilju kao prvim krivičnim djelima za

koja nijesu procesuirani, i izdvajaju rečenice kojima su racionalizovali svoje ponašanje kako bi ga opravdali ili ga lično nijesu doživjeli kao početak kriminalne karijere („Vrijeme je bilo takvo.“, „Policija nas je mirila, nijesu se pokretali postupci.“, „Nije bilo ništa opasno.“, „U tučama nije bilo oružja.“ i sl.) Kada govore o krađama kao prvim krivičnim djelima ispitanici govore i o motivima želeći da istaknu da najčešće motiv nije bio materijalna korist već potraga za uzbuđenjem ili uživanjem i uticaj grupe. Ni ova djela ispitanici nijesu doživjeli kao početak svoje kriminalne karijere, već ih opravdavaju rečenicama kao što su: „To su bile gluposti.“, „Bio sam mlad.“, „Bio sam pijan.“. Ostatak u činjenju prvih krivičnih djela čine postupci koji spadaju u kategoriju ugrožavanje bezbjednosti u saobraćaju ili narušavanje javnog reda i mira.

Tabela 2. Vrsta prvog krivičnog djela prema samoiskazu zatvorenika

Prvo krivično djelo	
Imovinski delikt	40.14%
Nasilni delikt	50.73%
Ostalo	9.13%
Total	100.00%

Prema samoiskazu 44 ispitanika koji su naveli tačan broj godina kada su počinili krivično djelo, prosječna starost kada se počinje sa činjenjem krivičnih djela je 13 godina. Od 69 ispitanika koji su kazali da su kao maloljetnici činili krivična djela njih 25 nije moglo da navede tačan broj godina, već su kao orjentir koristili period školovanja, pa je njih 12 kazalo da su prvo krivično djelo počinili kada su bili u osnovnoj školi, a 13 ih je kazalo da su prvo krivično djelo počinili kada su bili u srednjoj školi. Najniža starosna dob koja se u samoiskazima javlja kao početak činjenja krivičnih djela koja nijesu procesuirana je 8 godina, a najviša 18 godina.

Među ionako malim brojem studija koje su se bavile istraživanjem početaka kriminalne karijere, još je manje onih studija koje su ispitivale značaj ranih kriminalnih početaka u životnom toku pojedinca. Poznato je nekoliko studija (npr. Kruttschnitt & Kang, 2021; Zara & Farrington, 2019) koje povezuju rano antisocijalno ponašanje sa kasnijim kriminalnim ponašanjem, u odraslom dobu. Jedan od najsnažnijih prediktora perzistentnosti u činjenju krivičnih djela jeste rani uzrast prvog hapšenja (Pardini i sar. 2018; Testa & Semenza, 2020). U sveobuhvatnom pregledu, Vhitten i saradnici (2019, prema Catchpole, Zhao & Hearly, 2021), pokazali su da se na osnovu relativno ranog početka antisocijalnog ponašanja može predvidjeti duga i ozbiljna antisocijalna karijera. U svojim analizama podataka Sampson i Laub (1993), otkrili su da su dječaci koji su bili delinkventi tokom djetinjstva bili tri do četiri puta u većem riziku od nedelinkventnih dječaka da počine krivično djelo tokom punoljetstva. Sličan odnos između godina početka i perzistentnog prestupništva utvrđen je i u Evropi (Van Ham i sar. 2021; Blokland i sar. 2020, prema Catchpole, Zhao & Hearly 2021).

Iako se sakupio određeni broj podataka koji potkrepljuje značaj proučavanja godina starosti pri prvom činjenju krivičnog djela za razvoj perzistentnog kriminalnog ponašanja, mnogo manje se zna o stvarnom korelatu ovog uzrasta sa drugim psihosocijalnim faktorima koji utiču na uporno prestupništvo. U raznim teorijskim spisima i empirijskim istraživanjima sugerisano je da se rani kriminalni počeci i kasnije uporno prestupništvo mogu pratiti kroz faktore porodične sredine i kroz karakteristike pojedinca kao što su kognitivne sposobnosti i problem u ponašanju poput prekida školovanja i konzumiranje alkohola ili narkotika (McAra and McVie, 2018; Pulkkinen i sar. 2020; Sivertsson, 2018, prema Catchpole, Zhao & Hearly, 2021).

Rašireno je uvjerenje da je uspjeh u školovanju važan supresor umiješanosti djece i adolescenata u delinkvenciju. Problem sa obrazovanjem imalo je 63% ispitanih povratnika. U najvećem broju slučajeva radi se o prekidu redovnog obrazovanja u srednjoj školi i nastavljanje školovanja polaganjem razreda vanrednim putem. Veza između delinkvencije i neuspjeha u školi prikazana je u mnogim longitudinalnim studijama (npr. Maguin & Loeber, 1996). U razmatranju ključnih faktora

kako bi se veza između lošeg postignuća u školi i delinkvencije razumljivo razvijeno je nekoliko teorija: *teorija kontrole* (orig. *Control theory*) ukazuje da između nastavnika i loših đaka postoji loša povezanost i da je kontrolni uticaj nastavnika veoma slab, sa druge strane loši đaci ne osjećaju strah da će razočarati autoritete kao što su nastavnici i to smanjuje inhibiciju da se upuste u delinkvenciju; *opšta teorija kriminala* (orig. *General theory of crime*) sugerira da učenici ne mogu dobro da upravljaju svojim ponašanjem kako bi dobili dobre ocjene ili da nijesu u stanju da razmotre sve negativne posljedice uključivanja u kriminalno ponašanje; *teorija deformacije* (orig. *Strain theory*) postavlja tvrdnju da se maloljetnici okreću delinkvenciji kako bi dobili priznanja i nagrade koje u školi ne mogu da postignu – kada učenici ne dobiju zadovoljstvo i nagrade koje očekuju od školskog uspjeha oni se okreću delinkvenciji da bi postigli sreću, materijalna dobra i pažnju (Felson & Staff, 2006).

Od ukupnog broja ispitanika 51% ispitanika je imalo problema u porodici – 15% je živjelo u nepotpunoj porodici i bilo žrtva ili svjedok nasilja, 18% je odraslo u potpunoj porodici i bili su žrtva ili svjedok nasilja, dok je 18% odrastalo u nepotpunoj porodici, a nije bilo niti žrtva niti svjedok nasilja. Mnoga istraživanja pokazuju da razbijeni domovi ili poremećeni odnosi u porodici mogu predvidjeti delinkvenciju. U studiji koja se bavila istraživanjem hiljadu porodica u Njukaslju, Kolvin, Miler i sar. (1990) izvještavaju da razvod ili razdvajanje roditelja u prvih pet godina života dječaka može predvidjeti njegovu kasniju osuđivanost do 32. godine. Slično, u studiji u Novom Zelandu, Henry, Moffitt i sar. (1993) su otkrili da su djeca koja su bila izložena nasilju među roditeljima ili čestim promjenama primarnog staratelja, bila sklona da postanu asocijalna i delinkventi. U nacionalnom longitudinalnom istraživanju zdravlja adolescenata, Demuth i Brown (2004) su zaključili da se u porodicama sa jednim roditeljem može predvidjeti pojava delinkvencije, zbog nižeg nivoa roditeljskog nadzora, slabe bliskosti sa djecom i loše uključenosti u život djece. Farington, Toffi i Coid (2009) analizirali su podatke longitudinalne Kembridž studije o razvoju prestupnika (*Cambridge Study in Delinquent Development – CSDD*) i došli do zaključka da 60% od dečaka koji su do desetog rođendana bili odvojeni od jednog roditelja, bili su osuđeni do 50. godine života, u poređenju sa 36% ostatka.

Istraživanja (McBride, VanderWall & Terry-McElrath, 2003; Schroeder, Giordan & Cernkovich, 2007; Green, Doherty, Stuart, & Ensminger, 2010) su pokazala da su oni koji su zavisnici od narkotika u većem riziku da postanu počinioci krivičnih djela. Najveći broj penoloških povratnika u zatvoru u kojem je sprovedeno istraživanje čine zavisnici od narkotika. Problema sa konzumiranjem narkotika u prošlosti imalo je 69% ispitanika. Prema samoiskazima prosječna starost kada su prvi put probali drogu je 16 godina. Najviše je onih koji su drogu probali prvi put sa 15 ili 16 godina (36%), a do 15-e godine drogu je probalo 24% ispitanika koji su u prošlosti imali problema sa narkoticima. Donja granica kada je početak konzumiranja narkotika je 11 godina, a gornja 33. Od 31 ispitanika koji nijesu imali problema sa konzumiranjem narkotika, 45% je činilo krivična djela kao maloljetnici, a 15 godina je prosječna starost kada sa delinkventnim ponašanjem počinju penološki povratnici koji nijesu imali problema sa narkoticima. U Španiji je 2011. godine (Rodríguez, Bringas i sar.) sprovedeno istraživanje radi utvrđivanja sa koliko godina su penološki povratnici počinili prva krivična djela za koja nijesu bili sankcionisani. Rezultati su pokazali da su penološki povratnici, koji su bili sklони zloupotrebi narkotika, ranije počinjali sa činjenjem krivičnih djela (13 godina), u odnosu na penološke povratnike koji nijesu imali problema sa zloupozrebom narkotika (16 godina). U ranijim studijama (Chung, Hill i sar., 2002; Farabee, Joshi, & Anglin, 2001) utvrđena je veza između ranog početka konzumiranja narkotika i vrste i učestalosti činjenja krivičnih djela kasnije u životu. Kopak, Hoffmann i Hunt (2013) utvrdili su da kod onih konzumenata koji su počeli sa konzumiranjem narkotika u ranoj adolescenciji postoji veća vjerovatnoća da će kasnije počiniti krivična djela vezana za narkotike ili nenasilna krivična djela. Oni pretpostavljaju da je to uzrok korelacije između ranog početka konzumiranja narkotika i razvoja bolesti zavisnosti – upravo radi zadovoljavanja svojih zavisničkih potreba ovi konzumenti će činiti nenasilna krivična djela kao što su imovinski delikti ili trgovina narkoticima.

ZAKLJUČAK

Znanje o kriminalnoj karijeri je primjenjivo na širok spektar politike društvenog reagovanja uključujući prevenciju, rehabilitaciju, ali i onesposobljavanje za kriminalno ponašanje. Analiza kontinuiranog praćenja antisocijalnog ponašanja donosi podatke zahvaljujući kojima se potencijalni počinioci krivičnih djela mogu identifikovati u ranom uzrastu. Takođe, shodno rezultatima dobijenim istraživanjem početka kriminalne karijere može biti predloženo mnogo načina za smanjenje obima delinkvencije.

U ovom radu predstavljene su osnovne fenomenološke karakteristike početka kriminalne karijere penoloških povratnika i može se zaključiti da kod penoloških povratnika u Crnoj Gori postoje rani kriminalni počeci, mnogo raniji od onoga kako je zabilježeno u dosijeima, kao i da su u tome periodu počinioci u najvećem broju slučajeva zloupotrebljavali narkotike, imali problema sa obrazovanjem ali i da su postojali problemi u strukturi ili u interpersonalnim odnosima u njihovoj porodici. Međutim, da bi se unaprijedilo znanje potrebno je sprovesti nove longitudinalne studije ili retrospektivne studije koje bi se bavile uzročnim faktorima, te stoga izvukli uvjerljivi zaključci o tome zašto se kod nekog razvila odnosno nije razvila kriminalna karijera. Ukoliko bi se utvrdilo da su loš roditeljski nadzor i neadekvatno postupanje roditelja u vaspitanju djece jedan od uzroka delinkventnog ponašanja djece, u tom slučaju bi planiranje i sprovođenje obuka koje bi za cilj imale poboljšanje roditeljskih kompetencija i povećanje funkcionalnosti porodice preventivno djelovalo na pojavu antisocijalnih oblika ponašanja kod djece. Ako bi se školski problemi identifikovali kao jedan od uzroka delinkventnog ponašanja, onda bi bilo koji program koji dovodi do poboljšanja postignuća u školi direktno uticao na smanjenje delinkvencije. Konzumiranje narkotika se prije svega smatra oblikom antisocijalnog ponašanja, pa tek onda faktorom rizika kada je kriminalno ponašanje u pitanju. Stoga, napori u ranoj prevenciji kriminalnog ponašnja zasnovani na saznanjima o kriminalnim karijerama, takođe mogu smanjiti obim zloupotrebe narkotika.

Treba da znamo više o komplikovanom sistemu međusobnih uticaja koji generiše hronično činjenje krivičnih djela jer ovo znanje može biti ključno u osmišljavanju uspješnih strategija za prevenciju delinkvencije.

BIBLIOGRAFIJA

Beckley, A. L., Caspi, A., Harrington, H., Houts, R. M., Mcgee, T. R., Morgan, N., Schroeder, F., Ramrakha, S., Poulton, R., & Moffitt, T. E. (2016). Adult-onset offenders: Is a tailored theory warranted?. *Journal of criminal justice*, 46, 64–81. Dostupno na: <https://doi.org/10.1016/j.jcrimjus.2016.03.001>

Buljubašić, M. (2020). Pogled u razvojnu kriminologiju životnog toka: kriminalne karijere počinitelja organizovanog kriminala. *Kriminalističke teme – Časopis za kriminalistiku i kriminologiju i sigurnosne studije* 1-2: 53-74, Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije, Sarajevo

Catchpole, W., Zhao, J., & Hearly, B. (2021). Self – reported offending and criminal career development. *British Journal of Criminology, Law & Justice*, 1(1), 1-14. Dostupno na: <https://fortunepublishing.org/index.php/bjclj/article/view/55>

Chung, I. J., Hill, K. G., Hawkins, J. D., Gilchrist, L. D., & Nagin, D. S. (2002). Childhood predictors of offense trajectories. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 39(1), 60-90. Dostupno na: <https://pure.ewha.ac.kr/en/publications/childhood-predictors-of-offense-trajectories>

Demuth, S., & Brown, S. L. (2004). Family structure, family processes, and adolescent delinquency: The significance of parental absence versus parental gender. *Journal of Research in*

Crime and Delinquency, 41, 58–81. Dostupno na: <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/0022427803256236>

Doleža, D. (2009) Kriminalna karijera, u Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci, Vol. 30, No. 2, Sveučilište u Rijeci. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/file/80456>

Farabee, D., Joshi, V., & Anglin, M. D. (2001). Addiction Careers and Criminal Specialization. *Crime & Delinquency*, 47(2), 196–220. Dostupno na: <https://doi.org/10.1177/0011128701047002003>

Farrington, D. P. (2001). What Has Been Learned from Self-reports about Criminal Careers and the Causes of Offending? London: Home Office (Online Report). Dostupno na: <https://www.crim.cam.ac.uk/sites/www.crim.cam.ac.uk/files/srdrep.pdf>

Farrington, D. P. (2015). Prospective longitudinal research on the development of offending. *Australian & New Zealand Journal of Criminology*, 48(3), 314–335. Dostupno na: [doi:10.1177/0004865815590461](https://doi.org/10.1177/0004865815590461)

Farrington, D. P., Ttofi, M. M., & Coid, J. W. (2009). Development of adolescence-limited, lateonset and persistent offenders from age 8 to age 48. *Aggressive Behavior*, 35, 150–163. Dostupno na: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1002/ab.20296>

Farrington, D. (2003). Developmental and life-course criminology, *Criminology*; Columbus Vol. 41, Iss. 2. Dostupno na: <https://www.proquest.com/docview/220698430>

Felson, R. B., & Staff, J. (2006). Explaining the academic performance-delinquency relationship. *Criminology*, 44(2), 299–320. Dostupno na: <https://doi.org/10.1111/j.1745-9125.2006.00050.x>

Franco, L.R., Díaz, F.J., Molleda, C., Borrego, J.L., Pineda, C.E., & Sánchez, B.P. (2011). Drug abuse and criminal family records in the criminal history of prisoners. *European Journal of Psychology Applied to Legal Context*, 3, 89–105. Dostupno na: <https://idus.us.es/bitstream/handle/11441/30376/Drug%20abuse.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

Gomes, H.S., Maia, Â.D., & Farrington, D.P. (2018). Measuring offending: self-reports, official records, systematic observation and experimentation. *Crime Psychology Review*, 4, 26–44. Dostupno na: <https://doi.org/10.1080/23744006.2018.1475455>

Green, K. M., Doherty, E. E., Stuart, E. A., & Ensminger, M. E. (2010). Does heavy adolescent marijuana use lead to criminal involvement in adulthood? Evidence from a multiwave longitudinal study of urban African Americans. *Drug and alcohol dependence*, 112(1–2), 117–125. Dostupno na: <https://doi.org/10.1016/j.drugalcdep.2010.05.018>

Henry, B., Moffitt, T., Robins, L., Earls, F., & Silva, P. (1993). Early family predictors of child and adolescent antisocial behaviour: Who are the mothers of delinquents? *Criminal Behaviour and Mental Health*, 2, 97–118. Dostupno na: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/epdf/10.1002/cbm.1993.3.2.97>

Jolliffe, D., & Farrington, D. P. (2014). Self-reported offending: Reliability and Validity, *Encyclopedia of criminology and criminal justice*, New York

Kazemian, L., Farrington, D.P. (2005). Comparing the Validity of Prospective, Retrospective, and Official Onset for Different Offending Categories. *J Quant Criminol* 21, 127–147. Dostupno na: <https://doi.org/10.1007/s10940-005-2489-0>

Kolvin, I., Miller, F. J. W., Scott, D. M., Gatzanis, S. R. M., & Fleeting, M. (1990). Continuities of deprivation? The Newcastle 1000 family study. Aldershot, UK: Avebury.. Dostupno na: <https://www.kolvinpsych.net/book/187/continuities-deprivation-newcastle-1000-family-study>

Kopak, A. M., Vartanian, L., Hoffmann, N. G., & Hunt, D. E. (2013). The connections between substance dependence, offense type, and offense severity. *Journal of Drug Issues*. Vol 44. Issue. 3 Dostupno na: <https://doi.org/10.1177%2F0022042613511439>

Kruttschnitt, C., & Kang, T. (2021). Do intersectional variations shape prisoners' understanding of their past lives? An examination of the stock narratives of persistent offenders. *Justice Quarterly*, 38(1), 124-151. Dostupno na: <https://doi.org/10.1080/07418825.2019.1575456>

Maguin, E., & Loeber, R. (1996). Academic performance and delinquency. In M. Tonry (Ed.), *Crime and justice* (Vol. 20, pp. 145–264). Chicago: University of Chicago Press. Dostupno na: <https://www.jstor.org/stable/1147645>

Mallillin, Abigail, Z., C., (2006). The Creeminal Career Profile: A measure of criminal career, Saskaton, University of Saskatchewan, Canada. Dostupno na: https://www.collectionscanada.gc.ca/obj/thesescanada/vol2/002/NR31010.PDF?oclc_number=473348148

McBride, D.C., VanderWaal, C.J., & Terry-McElrath, Y.T. (2003). The Drugs-Crime Wars: Past, Present and Future Directions, in Theory, Policy and Program Interventions in *Toward a Drugs and Crime Research Agenda for the 21st Century*. National Institute of Justice Special Report, Washington D.C. Dostupno na: https://www.impacteen.org/generalarea_PDFs/NIJDrugsCrimepaperNov2001.pdf

McGee, T. R., & Farrington, D. P. (2010). Are there any true adult-onset offenders? *British Journal of Criminology*, 50(3), 530–549. Dostupno na: <https://doi.org/10.1093/bjc/azq008>

Owen, N., & Cooper, C. (2013). *The start of a criminal career: does the type of debut offence predict future offending?*. London: Home Office. Dostupno na: <https://crimesciencejournal.biomedcentral.com/articles/10.1186/s40163-015-0028-3>

Pardini, D. A., Byrd, A. L., Hawes, S. W., & Docherty, M. (2018). Unique dispositional precursors to early-onset conduct problems and criminal offending in adulthood. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, 57(8), 583-592. Dostupno na: <https://doi.org/10.1016/j.jaac.2018.04.013>

Piquero, A., Terry, K., Youstin, T., Nobles, M. & Leeper Piquero, N. (2008). Uncollaring the criminal: Understanding Criminal Career of Criminal Clerics, *Criminal Justice and Behavior*, vol. 35, 5/2008. Dostupno na: <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/0093854808314361>

Sampson, R. & Laub, J. (1993). *Crime in the Making: Pathways and turning points trough life*, Cambrige: Harvard University Press. Dostupno na: <https://www.hup.harvard.edu/catalog.php?isbn=9780674176058>

Schroeder, R., Giordano, P. & Cernkovich, S. (2007). Drug Use and Desistance Processes. *Criminology*. 45. 191 - 222. Dostupno na: <https://doi.org/10.1111/j.1745-9125.2007.00076.x>

Svensson, R. (2002). Strategic Offences in the Criminal Career Context. *British Journal of Criminology*, 42(2), 395–411. Dostupno na: [doi:10.1093/bjc/42.2.395](https://doi.org/10.1093/bjc/42.2.395)

Testa, A., & Semenza, D. (2020). Criminal offending and health over the life-course: A dualtrajectory approach. *Journal of Criminal Justice*, 68. Dostupno na: <https://ideas.repec.org/a/eee/jcjust/v68y2020ics004723522030088x.html>

Thornberry, T.P., & Krohn, M.D. (2000). The Self-Report Method for Measuring Delinquency and Crime. National Institute of Justice, United States. Dostupno na: <https://www.ojp.gov/ncjrs/virtual-library/abstracts/self-report-method-measuring-delinquency-and-crime>

Zara, G., & Farrington, D. P. (2019). Unsuccessful life style in middle-aged official and self-reported types of offenders. *Journal of Criminal Justice*, 64. Dostupno na: <https://psycnet.apa.org/doi/10.1016/j.jcrimjus.2019.101624>

**THE BEGINNING OF THE CRIMINAL CAREER OF PENOLOGICAL RETURNEES
IN MONTENEGRO**

Branka Žugić

Master of Social Policy and Social Work

Directorate for the Execution of Criminal Sanctions, Prison for Long Sentences, Podgorica

Abstract: *There are very few studies that examine criminal careers, that is studies of changes in the patterns of behavior of offenders over time. This research is focused on only one segment of the criminal career of penological returnees - its beginning. The aim of the research is focused on the phenomenological presentation of the criminal beginnings of penological returnees: the age at which the first criminal offenses are committed, the type of the first criminal offense and sociological factors that marked the criminal beginnings of penological returnees. A qualitative-quantitative research method was applied, on a sample of 100 respondents who were serving their sentences in the Prison for Long Sentences in Podgorica. The data were obtained from the analysis of prisoners' self-statements and the analysis of prisoner's files. According to the data from the files, the average age of penological returnees when they first committed a crime was 23 years, and in most cases, the first crimes were property crimes. According to self-reports, 69% of respondents committed the first criminal offense which they were not prosecuted as a juvenile, and the average age when they committed the first criminal offense was 13 years. The lowest age that appears in self-statements as the beginning of committing crimes that have not been prosecuted is 8 years, and the highest is 18 years. According to the self-statements of 50.73% of respondents who reported that they committed crimes as minors, as a debut crime they committed a violent crime. Sociological factors that marked the criminal beginning of penological returnees in Montenegro are: disruption of family structure or domestic violence (51%); drug abuse (69%); problem with education (63%). Knowledge of criminal careers is applicable to a wide range of social response policies including prevention, rehabilitation, but also disabling for criminal behavior. The analysis of continuous monitoring of antisocial behavior provides data thanks to which potential perpetrators of crimes can be identified at an early age. Also, according to the results obtained by the research of the beginning of a criminal career, many ways to reduce the volume of delinquency can be suggested.*

Key words: *criminal career, returnee, family, narcotics, education*